
ПЕРІОДИЗАЦІЯ ВСЕСОКІЛЬСЬКИХ ЗЛЬОТІВ У СИСТЕМІ СОКІЛЬСЬКОГО ГІМНАСТИЧНОГО РУХУ

Олексій Лях-Породько

Резюме. Рассмотрена проблема периодизации Всесокольских слетов с учетом геополитических, социокультурных, военных, экономических и других факторов. Особенности подготовки, организации и их проведения обуславливаются Первой и Второй мировыми войнами и политической ситуацией в Чехии. Автором предложена периодизация Всесокольских слетов: I — 1882—1912 гг., II — 1920—1948 гг., III — 1950—1990 гг., IV — 1994 г. — по наше время. В рамках этой периодизации установлена связь с другими социокультурными движениями, например, с олимпийским.

Ключевые слова: Всесокольские слеты, периодизация, сокольское движение.

Summary. The problem of a periodization of Vsesokolsky meetings with the account geopolitics, culture, military, economic and other factors is considered. Features of preparation, the organisation and their carrying out are caused by Peroj and the Second world wars and a political situation in Czechia. The author offers a periodization of Vsesokolsky meetings: I — 1882—1912, II — 1920—1948, III — 1950—1990, IV — 1994 on our time. Within the limits of this periodization establish communication with others culture movements, for example, with the Olympic.

Key words: Vsesokolsky meetings, a periodization, sokolsky movement.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток сокільського гімнастичного руху упродовж кількох десятиріч позначений впливом різних факторів (геополітичний, соціокультурний, економічний тощо). Вже сьогодні з упевненістю можна стверджувати про систему сокільської тріади — сокільський рух, Всесокільські зльоти, сокільська ідея. Особливе місце у цій системі посідають Всесокільські зльоти — одні з перших наймасштабніших гімнастично-спортивних заходів у світі, які беруть свій початок із 1882 р.

За час проведення Всесокільських зльотів з 1882 по 2012 р. у світі відбулось багато надзвичайно важливих подій, які вплинули в цілому на розвиток людства і становлення сокільського руху зокрема. По-перше, це був бурхливий розвиток науково-технічного прогресу наприкінці ХІХ — початку ХХ ст. По-друге, проведення Першої та Другої світових війн, а також зміна геополітичної карти світу. Всі ці події позначилися на всіх сферах життєдіяльності людини та торкнулися й організації і проведення Всесокільських зльотів.

Тому визначення періодизації у понад сторічному досвіді проведення Всесокільських зльотів надасть можливість виявити та охарактеризувати якісно різні періоди розвитку сокільського руху.

Сокільський гімнастичний рух був предметом дослідження багатьох науковців. Наприклад, деякі розглядали особливості зародження цього руху в Чехії [2], інші — окремі аспекти становлення та методології сокільської системи гімнастики [5], також сокільство у радянські часи характеризувалось як буржуазно-націоналістичний рух [1].

Проте проблему Всесокільських зльотів висвітлено приторком, а про їх періодизацію не згадується взагалі, що зумовило актуальність нашого дослідження.

Дослідження виконано згідно зі Зведеним планом НДР у сфері фізичної культури та спорту на 2011—2015 рр. за темою 1.1 “Історичні, організаційно-методичні та правові основи реалізації олімпійської освіти України” (номер держреєстрації 0111U001714).

Мета дослідження — здійснити історико-теоретичний аналіз розвитку сокільського руху та обґрунтувати періодизацію Всесокільських зльотів.

Методи дослідження: аналіз науково-методичної літератури, історико-логічний, хронологічний та системний методи.

Результати дослідження та їх обговорення.

Значна роль у розробці періодизації належить фахівцям різних галузей наук (історії, філософії, соціології тощо). Однак ця проблема постає предметом уваги дослідників із історії та теорії фізичної культури і спорту. Ю. Ворожко у своїй статті “История науки о физической культуре и спорте: теоретико-методологические аспекты” (2005) стверджував, що генезис науки про фізичну культуру і спорт тісно пов’язаний із виникненням і розвитком науки у ВНЗ. Автором здійснено спробу періодизації цієї науки, за основу якої взято організаційний принцип, та запропоновано п’ять періодів: I — друга половина ХІХ ст. — 1917 р.; II — 1917 р. — кінець 20-х рр. ХХ ст.; III — кінець 20-х рр. — середина 50-х рр. ХХ ст.; IV — середина 50-х рр. — середина 80-х рр. ХХ ст.; V — середина 80-х рр. ХХ ст. — початок ХХІ ст.

Щодо актуальності визначення періодизації вітчизняної історії фізичної культури і спорту як науки та навчальної дисципліни висловлювались провідні фахівці, зокрема О. Суник, який у 1987 р. захистив докторську дисертацію на тему “Становление и развитие в СССР истории физической культуры как науки (1917 р. — середина 80-х годов)”, та М. Кулінко в науковій праці “Основные периоды и этапы в развитии отечественной истории физической культуры и спорта как учебной дисциплины” (1997) виокремлюють шість етапів становлення історії фізичної культури і спорту як навчальної дисципліни: I — друга половина XIX ст.; II — початок XX ст.; III — 1917—1929 рр.; IV — 30—50 рр. XX ст.; V — 1951—1990 рр.; VI — 1991 — по сьогодні.

Особливу увагу О. Суник акцентує на методологічних недоліках у визначенні періодизації та обґрунтовує доцільність обов’язкового використання однієї з категорій періодизації — критерію періодизації та разом з тим наголошує на необхідності комплексного підходу до розгляду цієї проблеми. За цим принципом автором була розроблена періодизація історії фізичної культури в СРСР як науки, яка включає три основні періоди:

I — з часу Великої Жовтневої соціалістичної революції — до середини 1930-х років, який поділяється на два етапи: з жовтня 1917 р. — до кінця 1920-х років і з початку — до середини 1930-х років;

II — з другої половини 1930-х років — до кінця 1950-х років, який розподіляється на три етапи: з середини 1930-х років — до 1941 років, 1941—1945 років, 1946 р. — кінець 1950-х років;

III — з початку 1960-х років — до сьогодні, що містить два етапи: з початку 1960-х років — до середини 1970-х років, з другої половини 1970-х років — по наш час.

Актуальною постає проблема періодизації і в підручнику “Теорія і методика фізичного виховання” (2008) за редакцією професора Т. Круцевич, в якому зазначається, що кожна галузь науки, яка щойно виникла, починає свій розвиток із накопичення фактичного матеріалу, опису й класифікації явищ, а коли збиралося достатньо цього матеріалу, наука отримувала можливість відкривати закони та формулювати узагальнюючі теорії. Такий самий шлях формування пройшла й теорія і методика фізичного виховання, аналіз історії, виникнення якої дозволив авторам виділити шість етапів її розвитку: I — накопиченням емпіричних знань про вплив рухових дій на організм людини у результаті повсякденної діяльності; II — період Стародавньої Греції та Середньовіччя; III — від епохи Відродження до кінця XIX ст.; IV — кінець XIX ст. до 1917 р.; V — після 1917 р. до

кінця 80-х років XX ст.; VI — початок 90-х років XX ст. — по наш час.

До кола надзвичайно важливих теоретико-методологічних питань варто віднести й розробку періодизації історії сучасного олімпійського руху. Враховуючи понад сторічний досвід існування та соціокультурне значення олімпійського руху в наш час, велика кількість фахівців зверталася до визначення періодів розвитку олімпійського руху в цілому та Олімпійських ігор зокрема. Доцільно обґрунтовує періодизацію Олімпійських ігор сучасності В. Платонов у фундаментальній праці “Олимпийский спорт” (2009), визначаючи чотири періоди: I — 1896—1912 рр.; II — 1920—1948 рр.; III — 1952—1988 рр.; IV — 1992 — по наш час. Водночас О. Суник у статті “О периодизации истории современного олимпийского движения” (1983) наголошує на тому, що проблема історичної періодизації чи то олімпійського руху, чи то Олімпійських ігор — це одна з найскладніших науково-теоретичних і методологічних проблем сучасної історико-олімпійської науки, для вирішення якої пропонує користуватися комплексним критерієм періодизації.

Таким чином, у вітчизняному науковому середовищі проблема періодизації історії та теорії фізичного виховання і олімпійського спорту набула актуальності та потребує глибокого аналізу, переосмислення, і науково-методологічного обґрунтування.

Невипадково ми зупинились на проблемі періодизації олімпійського руху сучасності тому, що він має багато спільних рис із сокільським рухом (хоча багато фахівців це заперечують). Тут необхідно надати цьому пояснення для того, щоб збагнути наскільки тісно взаємопов’язані ці два рухи й відтворити зв’язок сокільської ідеї з олімпійськими традиціями Стародавньої Греції, а також нарешті виправити хибне твердження щодо категорично негативного ставлення сокільства до спорту.

Існує багато науково обґрунтованих та доведених фактів щодо наявних спільних ідейних та структурно-організаційних ознак сокільського й олімпійського рухів. Наприклад, Н. Качуліна у праці “Взаимосвязь традиций сокольского и олимпийского движений” (1998) зазначає, що олімпізм та сокільство об’єднує спільна мета щодо виховання гармонійно розвиненої особистості, гуманістичні концепції рівності всіх людей, педагогічна спрямованість виховання, символізм, ритуали та атрибутика тощо [3].

В дисертаційному дослідженні “Сокільський гімнастичний рух у Російській імперії наприкінці XIX — початку XX ст. (на матеріалі території сучасної України)” (2011) [4] розкрито відмінні риси цих рухів: ініціатива проведення масш-

табних гімнастично-спортивних змагань належала чеському сокільству, яке ще за чотирнадцять років до Ігор І Олімпіади організувало Всесокільський зліт у 1882 р.; Олімпійські ігри проводяться кожні чотири роки, тоді як між Всесокільськими зльотами 5–6 років перерви. Однак з 1896 по 1912 р. відбулося п'ять Ігор Олімпіад, а з 1882 по 1912 р. було організовано шість Всесокільських зльотів, причому жінки взяли участь в Іграх Олімпіад з 1900 р., а у Всесокільських зльотах із 1901 р. Як Всесокільські зльоти 1891 та 1895 рр., у Празі відбулися під час Ювілейної та Етнографічної виставок, так і Ігри ІІ Олімпіади 1900 р. у Парижі, Ігри ІІІ Олімпіади 1904 р. у Сент-Луїсі та Ігри ІV Олімпіади 1908 р. у Лондоні були присвячені Всесвітнім та франко-британським виставкам.

Окрім цього, є припущення щодо можливих взаємовідносин Міжнародного олімпійського комітету в особі П. де Кубертена та його соратників і сокільського гімнастичного руху наприкінці ХІХ — початку ХХ ст. Чеські “соколи” активно розвивали міжнародні взаємозв'язки. Починаючи з 1889 р. вони постійно відвідували з'їзди французьких гімнастів. Цього ж року з'їзд відбувся у Парижі, на якому чехи-“соколи” здобули перше, друге та третє призові місця. Їхні досягнення було відзначено президентом французької республіки Карно. Наступний з'їзд відбувся у 1892 р. у Нансі, 1894 р. — у Ліоні, 1895 р. — у Періте, 1900 р. — у Парижі, 1901 р. — у Ніцці, 1904 р. — у Аррасі. У відповідь гімнасти Франції регулярно брали участь у Всесокільських зльотах 1891, 1895, 1901, 1907, 1912 рр.

У цей же час шлях сокільського руху міг би перетнутися з Міжнародним олімпійським рухом, оскільки одним із найближчих соратників П. де Кубертена був Е. Калло, що очолював Союз гімнастичних товариств Франції, він же з 1894 по 1909 рр. був казначеєм МОК. Тим паче, що Союз гімнастичних товариств Франції приєднався до олімпійського руху.

Відповідно сокільство, контактуючи з гімнастами Франції через посередництво Е. Калло, могло підтримувати взаємозв'язки з Міжнародним олімпійським комітетом, зокрема з П'єром де Кубертеном. Якщо врахувати, що ідея сокільства має ряд спільних рис (гармонійне поєднання фізичного, морального, духовного в розвитку людини; педагогічне, гуманістичне, спортивне спрямування діяльності; популяризація ідей виховання Стародавньої Греції) з олімпійським рухом, то ймовірно, що передумов до зближення цих двох фізкультурно-спортивних та соціально-культурних течій було достатньо.

Недаремно запропоновані вище моделі періодизації більшою чи меншою мірою відповідати-

муть етапам розвитку сокільського руху, тоді як періодизація Олімпійських ігор з деякими незначними уточненнями безпосередньо відповідає запропонованій нами періодизації Всесокільських зльотів:

I період — 1882—1912 рр.

II період — 1920—1948 рр.

III період — 1950—1990 рр.

IV період — 1994 — до нашого часу.

Спробуємо дати характеристику кожному періоду та обґрунтувати доцільність саме цієї періодизації. Перший період бере свій початок з 1882 р. і триває до 1912 р. За цей час було організовано шість Всесокільських зльотів (табл. 1).

Наведені дані таблиці 1 свідчать про швидкий темп поширення сокільства під впливом соціально-історичних подій в Європі — розвиток панславізму та наближення Першої світової війни. Підтвердженням цього є велика кількість учасників І та VI Всесокільських зльотів. У першому випадку їх було лише 1572 особи, тоді як у 1912 р. — 39 857. Якщо I Всесокільський зліт відбувся лише через двадцять років після створення організації (1862 р.), то наступні зльоти відбувалися через 4–6 років. Цікаво, що запланований II Всесокільський зліт на 1887 р. був заборонений владою Австро-Угорщини, оскільки сокільство, на її думку, набуло яскраво вираженого національно-визвольного спрямування.

Другий період позначився проведенням п'яти Всесокільських зльотів у надзвичайно неспокійний військово-політичний час (табл. 2). Поновлення проведення Всесокільських зльотів відбулося майже одразу після завершення Першої

Таблиця 1 — Всесокільські зльоти, проведені у Празі упродовж 1882—1912 рр.

Нумерація Всесокільських зльотів	Рік проведення	Кількість учасників	
		чоловіків	жінок
I	1882	1572	—
II	1891	5832	—
III	1895	7533	—
IV	1901	11 095	860
V	1907	15 000	2500
VI	1912	39 857	5457

Таблиця 2 — Всесокільські зльоти, проведені упродовж 1920—1948 рр.

Нумерація Всесокільських зльотів	Рік проведення	Кількість учасників/ глядачів
VII	1920	Близько 100 000
VIII	1926	Понад 100 000
IX	1932	Понад 180 000
X	1938	Понад 300 000
XI	1948	Близько 500 000

світової війни, що підтверджувало незламність традицій сокільської ідеї та піднесення національного і громадянського духу чеського народу. Політичне загострення у світі, ідеологічне протистояння капіталістичного та соціалістичного устрою негативно позначувались не тільки на відносинах країн, а й на розвитку міжнародного фізкультурно-спортивного руху. Хоча олімпійський та сокільський рухи поновили своє функціонування, однак їм не вдалося уникнути політико-ідеологічного тиску.

Наприклад, негативним проявом заполітизованості домінуючої влади можна вважати заборони сокільського руху в 1920-х роках у СРСР радянською владою, наприкінці 1930-х роках — нацистською владою у Чехословаччині і в кінці 1940-х роках — комуністичним елементом знову на Батьківщині сокільства, ізоляція якого тривала до повалення тоталітарного режиму СРСР. Тепер стає зрозумілим, чому сокільський рух не набув такої популярності у цей час, як, наприклад, олімпійський.

Серед позитивних ознак другого періоду можна назвати такі: відновлення проведення Всесокольських зльотів; регулярне їх проведення, через кожні шість років, у Празі; збільшення кількості учасників та країн учасниць; тісна взаємодія з міжнародним спортивним рухом (участь “соколів” у міжнародних гімнастично-спортивних заходах: чемпіонати світу з гімнастики — 1922, 1926, 1930, 1934, 1938 рр., Ігри XI Олімпіади 1936 р.); зближення державної влади та сокільства; визнання сокільського руху національним, соціокультурним феноменом суспільства; інтеграція сокільської ідеї у цивілізаційні процеси розвитку людства; взаємозв'язок сокільства та ідей слов'янства, релігії, патріотизму; формування системи сокільського руху тощо.

Не менш трагічним для сокільства є третій період, який охоплює 50–90-ті роки ХХ ст. Власне цей період характеризується тим, що не було проведено жодного Всесокольського зльоту, що пояснюється забороною на поширення сокільських ідей у Чехословаччині. Окрім того, комуністична влада цієї країни намагалася замінити Всесокольські зльоти організацією Спартакиад. У цей період сокільство не функціонувало в Чехословаччині, Польщі, Югославії та інших східноєвропейських державах. Однак доволі активно сокільський рух розвивався в країнах Північної та Латинської Америки, Азії, Західної Європи. В цей час проводились як місцеві та регіональні сокільські зльоти (наприклад, у Канаді відбулись зльоти в 1953, 1962, 1980, 1984 рр. — у Торонто, в 1960 р. — у м. Норанда, в 1955, 1967, 1988 рр. — у Монреалі; у Франції — Парижі в 1954 р.; у Швейцарії — в Бадені 1976 р., в 1982

та 1990 рр. — Віндші; в Австрії, Відні в 1956, 1986 та 1990 рр.), так і сім зльотів (табл. 3), які можна з деякою мірою вірогідності віднести до категорії Всесокольських, хоча вони й мають свою окрему нумерацію.

Дані таблиці 3 свідчать про те, що навіть у часи гоніння та заборон сокільська ідея жила та поширювалась у різних країнах світу, свідченням чого є систематичне проведення сокільських зльотів. Однією з відмінностей цього періоду від попередніх є організація зльотів 1962–1990 рр. у різних містах, що не було притаманним для перших двох періодів, коли Всесокольські зльоти відбувались лише у Празі.

Відродження світового сокільського руху відноситься саме до четвертого періоду, який бере свій початок із 1994 р. і триває по наш час. Невипадково ми використовуємо словосполучення *світовий сокільський рух* тому, що саме в цьому році створюється Всесвітній сокільський союз. Окрім цього, слід враховувати й геополітичну складову, так як власне з 1993 р. Чехія стає незалежною державою від будь-якого зовнішнього, впливу, зокрема комуністичного.

Четвертий період позначений проведенням чотирьох Всесокольських зльотів (табл. 4). Знову, в який вже раз, сокільство підтвердило непорушність ідей і неможливість знищення себе. Це засвідчує стійкість у несприятливих умовах і вміння відроджуватись навіть після найкритичніших часів. Підтвердженням цього є організація у 1994 р., через рік після здобуті Чехією свободи, Всесокольського зльоту, який проголосив на весь світ про дівість сокільства.

Із даних таблиці 4 видно, що різко зменшилась кількість учасників зльотів, порівняно з по-

Таблиця 3 — Всесокольські зльоти, проведені упродовж 1960—1990 рр.

Нумерація Всесокольських зльотів	Рік проведення	Країна (місто) проведення
I	1962	Австрія (Відень)
II	1967	Канада (Монреаль)
III	1972	Австрія (Відень)
IV	1976	Швейцарія (Цюрих)
V	1982	Австрія (Відень)
VI	1986	Швейцарія (Цюрих)
VII	1990	Франція (Париж)

Таблиця 4 — Всесокольські зльоти, проведені упродовж 1994—2012 рр.

Нумерація Всесокольських зльотів	Рік проведення	Кількість учасників
XII	1994	25 000
XIII	2000	20 000
XIV	2006	20 000
XV	2012	30 000

передніми. З одного боку, це пов'язано з майже півстолітньою заборонаю сокільства в Чехії. Такі дії спричинили до розпаду на довгий час єдиної структурованої системи сокільської тріади, що, звичайно, негативно позначилось на становленні сокільства в сучасності. Позитивною ознакою можна вважати повернення до практики організації Всесокільських зльотів у Празі. З іншого — це унеможливило стрімке поширення сокільства на міжнародному рівні, як наприклад Олімпійські ігри, які проводяться кожні чотири роки в різних містах та країнах.

Незважаючи на це, сокільство сьогодні, підтримуючи традиції понад сторічної давнини, спрямувало свою діяльність на реалізацію фізкультурно-спортивних та культурно-просвітницьких програм відповідно до реалій сучасного світового життя.

Висновки

Аналіз вище згаданих подій (в основному тексті статті) дозволив виявити специфічний взаємозв'язок з іншими соціокультурними рухами, наприклад — олімпійським. Адже періоди-

зація Олімпійських ігор сучасності, з урахуванням незначних уточнень, має схожі часові межі. Окрім цього, фактори, які впливали на розвиток Олімпійського спорту, до Першої світової війни, між Першою та Другою світовими війнами і після Другої світової війни, мали здебільшого такий же вплив і на становлення сокільського руху.

Вже 130 р. проводяться Всесокільські зльоти, які беруть свій початок з 1882 р., коли не існувало незалежної Чехії, а у політичному середовищі її йменували Богемією. Тобто сама ідея організації зльотів, як вважала імперська австрійська влада з яскраво вираженою національно-визвольною, бунтівною рисою, могла бути нереалізована (наприклад, заборона Всесокільського зльоту 1887 р.). Але не зважаючи на заборони сокільського руху, світові війни або політико-ідеологічний тиск Всесокільські зльоти проводяться і в наш час. З використанням історико-методологічного наукового підходу пропонуємо власну періодизацію Всесокільських зльотів: I період — 1882—1912 рр.; II період — 1920—1948 рр.; III період — 1950—1990 рр.; IV період — 1994 — по нині.

Література

1. *История физической культуры и спорта* / под ред. В. В. Столбова. — М.: Физкультура и спорт, 1977. — 232 с.
3. *Качулина Н.* Взаимосвязь традиций сокольского и олимпийского движений / Н. Качулина // Молодежь — Наука — Олимпизм: Междунар. форум. — М., 1998. — С. 117—119.
2. *Качулина Н.* Создание сокольской гимнастики в Чехии / Н. Качулина // Человек в мире спорта: новые идеи, технологии, перспективы: тезы докл. Междунар. конгр. — М., 1998. — Т.1. — С. 204—205.
4. *Лях-Породько О. О.* Сокільський гімнастичний рух у Російській імперії наприкінці XIX — початку XX століття (на матеріалі території сучасної України): дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02 / О. О. Лях-Породько. — К., 2010. — 204 с.
5. *Підлісний В. І.* Парадигма сокільського виховання майбутнього вчителя фізичної культури / В. І. Підлісний, О. В. Брижатий, А. В. Леоненко. — Суми: МакДен, 2011. — 142 с.

References

1. *Physical training and sports history* / under the editorship of V. V. Stolbova — Moscow: Physical culture and sports, 1977. — 232 p.
2. *Kachulina N.* Sozdanie sokolsky gymnastics in Czechia / N. Kachulina // Person in the sports world: New ideas, technologies, prospects: Articles of reports. The international congress. — Moscow, 1998. — Vol. 1. — P. 204—205.
3. *Kachulina N.* Interrelation of traditions сокольского and the Olympic movements / N.Kachulina // Youth — the Science — Olimpizm: the International forum. — Moscow, 1998. — P. 117—119.
4. *Lyakh-Porodko A. A.* Sokol Gymnastic Movement at the Russian Empire at the End of the 19th and Beginning of the 20th Centuries (Proceeding from Data of the Present Ukraine Territory): diss. ... cand. sciences on fiz. to education and sports: 24.00.02 / A. A. Lyakh-Porodko. — Kiev, 2010. — 204 p.
5. *Podlesnyj V. I.* Paradigma sokolsky education of the future teacher of physical training: the monography / V. I. Podlesnyj, O. V. Brizhatyj, A. V. Leonenko. — Sumy: Publishing house "MacDen", 2011. — 142 p.